

ՕՐԻՈՐԴ ՍԻՐԱՐՓԻ ՏԵՐ-ՆԵՐՍԵՍԵԱՆ

Լուսաճաճանչ մտքի մը ճառագայթներովը արփաւէտութեամբ էր այն տունը ուր փոքրիկ աղջնակը իր առաջին բառերը թօթովեց:

Մուտքի դռնէն մինչեւ ձեռնայարկը տպաւորութիւնը այն կ'ըլլար որ՝ սովորական բնակարան

ՕՐ. Ս. ՏԵՐ-ՆԵՐՍԵՍԵԱՆ

մը չէր ան. հակառակ պարզ կահաւորումին, հոն կը ծածանէր չեմ գիտեր որպիսի շունչ մը որ համակրանք ու երկիւղածութիւն կը սփռէր, երկիւղածութիւն ոչ միայն բարձր եկեղեցականի դիրքին, այլ մտքի իշխանին հանդէպ:

Օրմանեան Սրբազանին տունը (*):

(*) Սրբազանին հետ կը բնակէին իր երկու քոյրերը, կրտսերը ամուսնացած Պ. Միքիլան Տէր Ներսէսեանին հետ, պատուական խայրը Օր. Սիրաբիբին:

Երկրորդ յարկին վրայ կար սրահ մը նեղ ու երկայն, որուն մէջէն դուռ մը կը բացուէր եւ կը տեսնուէր խուցը փոքրիկ. լայն, խոշոր դրասեղան մըն էր անոր ամէն զարդը, ամէն ճոխութիւնը, եւ պատերուն երկայնքին դրաղարաններ: Այդ խռտառեսիլ դրասեղանին առջեւ, դէպ ղէպ թղթերուն վրայ հակած էր միշտ գլուխ մը պատկառելի, ճակատ մը ներքին բոցարձակումէն քիչ մը խորշումած, ուր ամփոփուած էր անսպառ ուժ մը ստեղծելու, ուսումնասիրելու, բաղդատելու, ուր հզօր իմացականութիւնը իր գերիշխանութեան դրօշմը դրամ էր խորշումներուն մէջ:

Տարիներէ ի վեր հոն, այն անշուք անկիւնին մէջ, արտադրուած էին հոյակապ աշխատութիւններ. պղտիկ խուցը դերագոյն երկերու արձագանքը կարծես հաւատարմօրէն պաշտումով կը պահէր եւ թղթի դէզերը իրենց ծոցին մէջ հազիւ կրնային պարփակել բոլոր այն զմայլելի խղճաւորներուն, պրպտումներուն մեծիմաստ արտայայտութիւնները:

Առաջին քայլին այցելուն կանգ կ'առնէր ակամայ, շունչը կը բռնէր, չխանդարելու համար ինչ որ հոն կը ծնէր վսեմ ու զեղեցիկ աստուածանք՝ էր ու անսահման, ինչ որ հոն կ'ենքէ կ'առնէր անցնելով սրբատեղիներէ, խուսկներու բոյրին մէջէն, ոգեկոչելով բոլոր հաւատքին եւ աստուածաբանութեան ջնաշխարհիկ խորհուրդները, որոնք իրենց անցնէն նուիրական ծուէններ ձգած էին:

Ուսերու շարժում մը եւ ժպիտ մը վերադարձ դէպ ի սովորական կենսաբան, ժպիտը անկեղծ ու արտաբաց: Իսկոյն ճիգին ստեղծած կնճիռները կ'անհետանային ու Օրմանեան կը դառնար զուարթ հիւրերիմալ մը, սրամտ, հաճելի, միշտ գտնելով նիւթերի բաղդարահամ:

Այդ խցիկը Սրբազանին՝ անմոռանալի մնացած

է իր բարեկամներուն։ Հոն էր բաղժանմուտ եկեղեցականին ընական միջավայրը, հոն էր որ ինքը ինքն էր։

Անոր շուրջը կարծես ամէն ինչ մտաւորական էր, ն. և իսկ ընտանեկան սեղանը թէյի, որուն ան յաճախ կը նախապահէր։ ոչինչ կար խտամբեր, ոչ ալ պոռոտախօս, սակայն ա՛յնքան հաճելի էր մթնոլորտը որ ան գիտէր ստեղծել, ա՛յնքան քաղցր մտերմութիւնը։

Սիրարփի Տէր Ներսէսեան օրօրօցէն չ'ած էր այդ շունչը մտաւորական, իր ծծած կաթին հետ սնած էր անով, իր մանկական առաջին բառերը արձագանգ գտած էին այդ երանելի տան, այդ լուրջ եւ գուարթ շրջանակին մէջը։

Սակայն օր մը ընկալաւոր էր անդոր ահռելի հարուած մը իջեցուցած էր աղջնակին զլիւնը, ան որք մնացած էր մօրմէն հազիւ վեց տարեկան։

Բոլոր դուրգուրանքը որով շրջապատած էին զինքը, բոլոր ջնքերը օրօրելու իր վտակոծ քընքըյէ հոգին, չէին յաղողած ամոքելու ցաւը պզգուտիկ սրտին։ Ան ամէն բանի համար կ'առաքէր, ամէն խնամքի, ամէն հոգատարութեան գէժ։

— Մայրիկը այսպէս չպիտի ընէր։

Եւ իր աչքերը, իր աշուտորիկ սեւ աչքերը արցունքէ աւելի կարծես ընդզգումի արտայայտութիւն մը կ'առնէին։ Ընդզգում ընդդէմ ճակատագրին։

Ու եկաւ տարիքը ուսանելու։ Սիրարփի մեծ երջանկութիւն մը զգաց ուսանողական կեանքին մէջ, հոն գտաւ ինչ որ իր հոգին կը պահանջէր, Ետայեան վարժարանին գրասեղաններուն առջեւ վտիտ աղջնակի մը կարող մտքին առաջին բուրբոնները տուաւ։ Ամէն մրցանակ Սիրարփիին էր։

Յետոյ իր անուշիկ ջրովը հետ յաճախեց անգլիական Հայ-Սքուլը, Պոլսոյ աղջկանց վարժարաններուն լաւագոյնը, ուր ուսման հետ, սրտի, հոգիի դաստիարակութիւն կը տրուէր, ուր աւելի լայն հորիզոններ կը բացուէին ուսանողուհիներու նորարարող մտքերուն առջեւ։

Մատաղատի Սիրարփին սիրեց ուսանիլ ինչպէս առ հասարակ իրեն տարեկից աղջիկները կը սիրեն գուարճանալ, խաղալ, երգել, պարել։ Սակայն այդ ամենդուր պատիւը տուելու չէր բնաւորութեամբ, ան ժպտուն էր եւ կը ծծալէր, արծաթիկ ծիծաղով մը երբ արթաղան մօրեղբայրը ի-

րեն հետ կատակաբանէր։ Բայց սրտին խորը ամէն վայելէ վեր էր իր դասի ժամկուռն վայելքը։

Երջանիկ օրերը անցան (1908-1914)։

Յանկարծ հով մը փչեց չարագործ, Պոլսի ահաբեկութեան մատնուեցաւ, տեղահանութեան սեւ սպառնալիքը։ Օրմանեան պատշաճ դատեց իր նորահաս քեռաղջիկները իր ամուրի քրոջ հետ զրկել Ջուհիցերիա։

Անդորրաւէտ տունը մնաց հեռուն, իր երազներով, իր յոյսերով, իր խայտանքներով, սրտաբեկ. ու ճակատուն վրայ անթառամ օրհնութեան պսակը արեւին Սրբազան մօրեղբոր, աղջնակները զացին գէպի հիւրընկալ ափերը կապտայա լիմանին։

Սիրարփի այդ երկրին մէջ որ մտաւոր զարգացումի գործարան կը կոչէին այն ատեն, յաճախեց Ժընէվի Գոլէժը, մինչեւ 1917։ Իր անօրինակ ընդունակութեան կը հիանային ուսուցիչները։ Յետոյ 1919ին նոյն քաղաքին Համալսարանը մտաւ։ Այլ եւս գծուած էր իր ուղին։ Արդէն նորատի աղջկան միտքը հրգեհուած էր գիտութեան վիթխարի բոցերով։

Դժբարխաբար, պատերազմին պատճառով խղճած էին յարաբերութիւնները թուրքին եւ օտար երկիրներու մէջեւ եւ երկու Օր. Տէր Ներսէսեանները իրենց անձնուէր մօրաքրոջ հետ բաւական դժուարին կացութեան մատնուած։ Օրմանեան արդէն աքսորուած էր, իրենց հայրը մեռած, իրենք անուանին օտար հողի վրայ ուր ի վերջոյ իրենց մօրաքոյրն ալ կորսնցնելու դժբախտութիւնը ունեցան, եւ մնացին աննեցուկ։ Սակայն հոգեկան կորովը եւ ուսանելու սէրը, ինքնալստաուութիւնը մեծապէս օժանդակեցին իրենց անցընելու այդ դժբաղիկ օրերը իրեն ճշմարտապէս արիւս սիրտ հայ տղուն ցեղին դաւանները։

Յետոյ Փարիզ, լոյս քաղաքը, Օր. Տէր Ներսէսեանին ամենին արդիւնաշատ ուսման տարիները, այն ամենազեւ քաղաքին մէջ ուր մահաւանդ լոյս փնտռող մտքերը կը գտնեն հրաշալի ջաշը որ զիրենք պիտի առաջնորդէ արփիափայլ շաւիղներէն. նորահաս աղջկիկ գտած է յազուրդը իր բացառիկ մտաւոր կարողութեան, ձգտումներուն անարեւելագործունէին ամէն կարելիութեամբ։ Ան շուտով ստացած է Լիսաբոնի եւ Լէթրի տիւղոսը, անկից վերջը արժանացած է բարձրագոյն ուսմանց

վկայականի (պատմութիւն, աշխարհագրութիւն) : 1936ին, Սորպոսինէ Տոքթօր եւ Լէթր եղած էր :

Այդ ուսման նուիրումը աղբիւր, թէև մատաղատի, սակայն Փարիզի ամէն Հրապոյսներուն, ամէն հմայքներուն, զգլխիւ զբաղավայրերուն, շնաշխարհիկ ցուցադրերուն, վայելագոյն արտադրութիւններուն նախընտրած է Սորպոսին, անոր խոստամբեր երեսոյթը, փրօֆէսէօրներուն լուրջ ու խորիմաստ դասախօսութիւնները եւ մըթնոյրտը խոնաւ, հնամենի, լեցուն դիտութեան աստեածային շունչովը :

Օր. Տէր Ներսէսեան պատմութեան նուիրական ծոցին մէջ թափառելու հաճոյքէն կախարչուած, նախընտրած է այդ ճիւղը : Իր թափանցող իտղթ անցեալ դարերուն մէջ փնտռած է հին տառապանքները, հին ազգերու տրտունջները, աղօթքները, անձնութիւնները, ողբերը, բնիվզումի ճիւղերը եւ անէճճները, հերոսներու հոգիները, արքայական դամբաններու մեծ լուսթեան խաղաղութիւնը, եւ հոն գտած է թերեւս խորին անդունդներու եղբերութիւններուն փոթորիկները :

Ըննչմարած է առաջին ճառագայթումը քաղաքակրթութեան, կեանքը որ սկսած է ծնիլ քաղերուն, մարտարներուն ծոցէն, անընդիլ կեանքը արձանադրութեան, ճարտարապետութեան, մանրանկարչութեան, եւ այլն. հոն որոնած է գլուխած է զրոյմը հայ արուեստին, հայ ոճին, հայ հանճարին եւ հայ քաղաքակրթութեան :

Հուսկ յետոյ կանգ առած է հոյակապ Բիւզանդիոնի մէջ, վերապրեցնելով հոն իրեն ազգակից կայսրերն ու կայսրուհիները որոնց ուրուանկարները եկած անցած են իր պատմադէտի աչքին առջեւ :

Բիւզանդիոն, հրաշալի յաղորդութիւնը անուանակի զեղեցկութիւններու, քաղաքը ինքնատիպ, ուր ամէն բարբեր իրար էր խառնուելի, ուր աւաքներու թիւներն ու մոյրութիւնները քով քովի կ'ընթանային, ուր նոր պաշտամունքը (քրիստոնեաներուն) հին աստուածներուն մեհեաններուն մէջ տեղի կ'ունեւոր, ուր անցեալը կը տարալուծուէր եւ ապագան կ'ուրուագծուէր, ատկից օր մը թերեւս պիտի ծնունդ առնէին մեծութիւնը եւ աշխուականութիւնը վերջին դարերու : Եւ այս ամէնուն մէջէն, տիրապետող կերպարանքը քրիստոնէութիւնը, սկընդաւոր Օկտօբային, լարա-

խաղաց աղջկան որ ոսկեճամուկ դահին վրայէն կայսրութեան, իր փոքրիկ ձեռքերով կը խաղար երկիրներու ճակատադրին հետ ու աւագանին կը դողացնէր իր առջեւ, դադրելի ու շնաշխարհիկ թէնտարային :

Օր. Տէր-Ներսէսեան, խորապէս ուսումնասիրած պատմութեան ամէն մէկ շահեկան էջը, Փարիզի մէջ ըրած է բանախօսութիւններ որոնք ալեւորիկ գլխով գիտուններու ուղարկութիւնը գրաւած են եւ զմեզ արտակարգօրէն հպարտացուցած :

Վերջէն Նիւ Եորքի Ուէլսի Բօլէճին մէջ, Շիրման Շիֆին մօտ, Պրիորը հրապարկուած է բարձրագոյն ուսմանց վարժարանին մէջ բանախօսելու :

Գիշ յետոյ կարգուած է պետ (շէֆ) արուեստից պատմութեան Լիպար Բիրաքսի Մարկան համալսարանին մէջ դասախօսելու ազատ վարժարանին բարձրագոյն ուսմանց դասընթացքին, միշտ Նիւ Եորքի մէջ :

1946ին Բիւզանդեան արուեստին եւ արհեստի մէջ ուսուցիչ կարգուած է Տէմպարթօն Օքս Հարուրտ համալսարանին մէջ :

Առաջին անգամն է որ կին մը պետ եղած է Ամերիկայի մեծ արուեստներու պատմութիւն աւանդող հաստատութեան մը :

Օր. Տէր-Ներսէսեան Հրատարակած է շատ շահեկան, իրենց տեսակին մէջ լուրջ ու ինքնատիպ երկասիրութիւններ :

Իլլիւսթրաւիոն տիւ ռուսմ տը Պալաւալ է ժողով, երկու հատոր (ուսումնասիրութիւն 11րդ եւ 14րդ դարու ձեռագիրներու) : Մրցանակ Ֆուլտ :

Ունի նաեւ երկասիրութիւն մը «Հայ հեռագիրներ 13րդ եւ 14րդ դարերուն», երկու հատոր, Փարիզ հրատարակուած 1946ին : Յունական Ուսումնասիրութեանց Միութեան մրցանակով պսակուած :

Իսկ վերջինը «Արմենիա եւս տեղ Պիզանթին» 1945, Հրատարակուած Հ. Բ. Ը. Միութեան կողմէ : (Մրցանակ ժենեւայ Պոէմոն) :

«Հայաստան եւ Բիւզանդիոն» գրքին յառաջաբանը գրած է հանրածանօթ բիւզանդալոս շահի Կրեկուար : Այդ յառաջաբանին մէջ պատմադէտը խոր հիացումով ու ոգեւորութեամբ կը խօսի հայ ժողովուրդին հեռաւոր անցեալին մէջ ունեցած մշակոյթին մասին եւ կը զմայլի հեղինա-

կուհիին զայն ներկայացնելու բարձր կարողութեան, ինչպէս նաեւ անոր ոճին, կուտ անսովթեանք ու խորամուտ:

Այս աշխատութիւններէն զատ օրիորդ Տէր-Լեւոնտեան գրած է շարք մը յօդուածներ, հայերէն, «Հայաստանեայց Եկեղեցի» Նիւ Եորք հրատարակուող ամսօրեայ Հանդէսին մէջ, ինչպէս նաեւ Փրանսերէն եւ անգլիերէն, Փրանսական եւ ամերիկեան զանազան Հանդէսներու մէջ, բիւզանդական եւ հայկական արուեստներու մասին:

Իր Փարիզ վերջին այցելութեան պահուն, ան ըրաւ ուշագրաւ բանաստեղծութիւններ, առաջինը՝ Հ. Բ. Ը. Միութեան մատենադարանին մէջ, միւսները՝ Սորպոնը:

Միտարժի Տէր-Ներսէսեան, էթէ չեմ սխալիր

առաջին հայ կինն է որ պատմական ուսումնասիրութիւններու մասին հատորներ գրած է եւ դնահատուած անգլիացի, Փրանսացի եւ հայ պատմաբաններէ:

Հարազատ զաւակը Մայր Հայրենիքին, հոգին զեղուն պաշտումով, շանացած է ընկերկը դարերը եւ շողշողացնել անոր հնամենի փառքը, ինչպէս նաեւ երկիրներ լուսաւորող անոր քաղաքակրթութիւնն ու արուեստները, ճիշդ անոր հրաշալի վեճանունդին պահուն:

Հայ կնոջ փառապսակին ամենէն թանկարժէք գոհարն է Օր. Տէր-Ներսէսեան, եւ ինչ որ անհունօրէն հրապուրիչ է իր մօտ, իր բարձր արժանիքներուն հետ, իր շնորհագեղ պարզութիւնն է:

ԱՆԱՅԻՍ

Ս Ի Ր Ե Ր Գ

Ի՞նչպէս երգեմ, ի՞նչպէս զովեմ, սէ՛ր իմ, քեզ.
Նրմանցընեմ զարուններուն քեզ ալւան,
Թէ՛ մրգաւետ ամրան շունչին տօթակէց,
Դուն թէ՛ երգ ես, թէ՛ վէճք անրոյժ յաւիտեան:

Ա՛հ, իմ քաղցրի՛կ, իմ անըման, իմ անգին,
Ի՞նչ բառերով քեզ բացատրեմ զունագեղ,
Հոգւոյս պա՛րն ես, սրտիս երա՛զ թրթռաղին,
Լոկ դուն հս որ կեանքին կուտաս թեւ շքեղ:

Հըլու. ծառան դարձեր եմ, տե՛ս, զըմայքիդ,
Եւ ամէն օր ըզքե՛զ կ'երգեմ միայաբ,
Ձերմ երգերով, որպէս մանուկ միամիտ,
Որպէս բոցեղ յուզումներով խելադար:

Կը կարծէի թ'անցեր էի այս ճամբէն
Ու ճաշակեր անոր ծաղիկը եւ փուշ,
Եւ թէ փորձեալս սիրտըս ծանօթ էր արդէն
Միտոյ ամէն մէկ խաղին շար ու քնքուշ:

Ահա կրկին ան կը խըլէ ամէն ինչ,
Իմաստութիւնն ինչ որ կըտակ ըրաւ ինձ,
Ու փոխարէն կուտայ երկինք մ'աղուալինջ,
Եւ անըսպառ ոսկեղէն յոյս ու թախիծ:

Ֆիլատէլփիա

ՅԱԿՈԲ ԳՈՒՅՈՒՄՃԱՆ